

Drie keer verkocht in een vreemd land

*Nederlanders in Noord-Afrikaanse
slavernij 1600-1800*

Dr. Leendert J. Joosse

Ontwerp omslag: Mijke Wondergem

Afbeelding omslag: John Fairburn, *British sailors boarding an Algerine pirate ship*, National Maritime Museum, Londen

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 9789464560824

e-ISBN 9789464560831 (ePub)

NUR 685

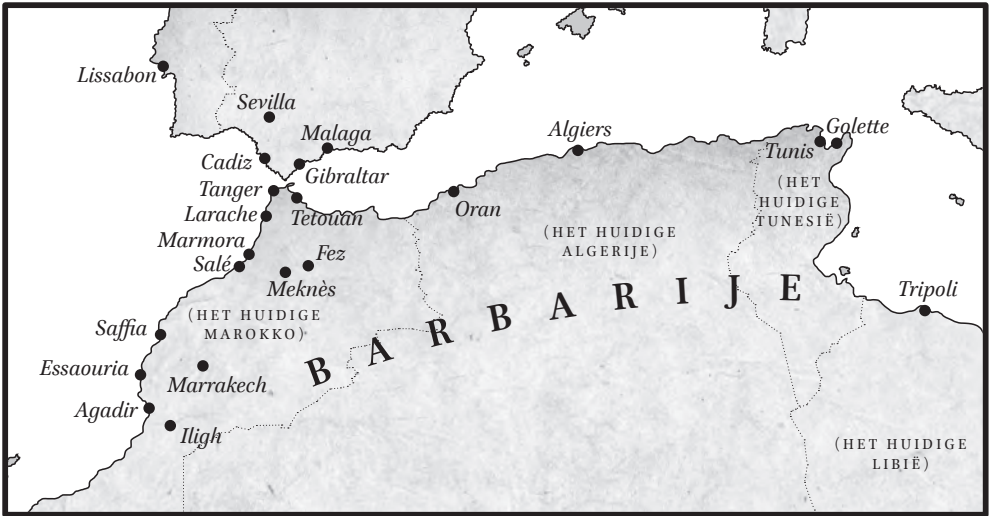
© 2023 Leendert J. Joosse, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2023 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Vooraf

*‘Hoeveel men heeft ontdekt
Noch blijft er meer te soecken’*

De vermaarde zeventiende-eeuwse raadpensionaris Jacob Cats sloeg in dit gezegde de spijker op de kop, lijkt me, zeker voor wie een historische zoektocht onderneemt. Zo ontdekte ik in het rauwe, grijze verleden steeds meer Nederlanders die in Noord-Afrika slaafgemaakt werden. Ongetwijfeld zijn er nog meer verhalen boven water te krijgen van wie er in heimwee en verdriet ondergedompeld werden, maar een keer moet er een punt achter de zoektocht worden gezet.

Direct in mijn Zeeuwse bestaan werd ik met de kracht van de zee geconfronteerd. Golven overspoelden het eiland. Het vernietigende geweld deed zich negen jaar later opnieuw gelden. Het trok mijn aandacht naar de geheimen van de zee, naar wat er op zee gebeurt en wat gewone mensen overzee overkomt.

In de terechte aandacht voor het vele leed dat mensen vroeger ondervonden, komt de interesse voor wat Nederlanders in Noord-Afrika meemaakten er vandaag povertjes van af. In hun ambitie op zee een bestaan te vinden en zich in te zetten voor kooplieden, werden ze gekaapt en geknecht. Een inhaalslag om hen vanuit het verre verleden vandaag in de spotlights te zetten, lijkt me geboden. Dat is zeker nu goed mogelijk.

De snelle opmars van de digitalisering van vele historische documenten geeft nieuwe kansen. Tegelijk blijft fysieke hulp van medewerkers in gemeente- en stadsarchieven onmisbaar. Mede door hun hulp kreeg mijn zoektocht steeds meer vorm en inhoud. Het maakte me enthousiast om telkens verder te zoeken. Dankbaar ben ik voor hun bereidheid het benodigde materiaal fysiek en digitaal aan te leveren. Daarbij denk ik in

het bijzonder aan de medewerkers van de archieven in Alkmaar, Hoorn, Leeuwarden, Middelburg, Rotterdam en Schiedam.

De Amsterdamse historicus prof. dr G.J. Schutte ben ik voorts erkentelijk voor zijn bereidheid het manuscript te lezen en voor zijn aanwijzingen die hij ter aanvulling gaf. Als neerlandicus bood Taii Brander in Haren een zorgvuldig helpende hand en alert opperde onze dochter Carine Joosse treffend de huidige titel van deze studie. Ook hun steun waardeer ik zeer, niet het minst die van mijn vrouw voor het geduld, dat zij tijdens het tijdrovende onderzoek bleef opbrengen. Hopelijk krijgt het resultaat een goed onthaal ten behoeve van de Nederlanders, die hier alsnog van zich laten spreken, zodat ze niet in de mysterieuze, weidse verte van het verleden vergeten raken en verloren gaan.

Inhoud

Vooraf	7
Introductie	11
1. Straat- en kaapvaart	15
Straatvaart: 1585-1795	15
Kaapvaart	36
2. Betrekkingen met Barbarije: Marokko	58
Verkenningfase: 1600-1625	59
Verloop van de betrekkingen: 1626-1745	65
Blijvend geworstel voor goede betrekkingen: 1745-1800	82
Slotsom	87
3. Betrekkingen met Algiers, Tunis en Tripoli	88
Verkenningfase tot 1625	89
Verloop van de betrekkingen met Algiers, Tunis en Tripoli: 1626-1726	113
Slotfase: 1726-1795	138
4. Tot slaaf gemaakt	150
Overmeesterd en verkocht	152
Een slavenbestaan in Barbarije	166
Duur en karakteristiek van de slavernij	186
5. Slavenruil	189
Omgang met krijgsgevangenen	191

Barbari se medewerking aan uitwisselingen	195
6. Vrijkoop en vrijlating	211
Vraag naar losgeld	212
Aanbod van losgeld	227
Resultaten van collectieve vrijlatingsacties: aantal teruggekeerden	274
7. Omvang en duur	278
Aantallen slaafgemaakten	279
Duur van de slavernij	285
Slotsom	291
8. Slotbeschouwing	293
Noten	297
Bronnen en literatuurselectie	311
<i>Bijlage: Lijsten Nederlandse slaven in Noord-Afrika</i>	315
Personenregister	373

Introductie

De relatie van Noord-Afrika met Nederland is na 1800 veelal in de schaduw komen te staan van de aandacht voor Amerika en Azië. Daardoor zijn de Nederlanders die in Noord-Afrika tot slaaf zijn gemaakt onder de radar gebleven. Ze werden op zee gevangen genomen en daardoor bezit van vreemden. Ineens hadden ze geen zeggenschap meer over hun leven. Niet zozeer ondergeschiktheid, maar totale onmacht bepaalde jarenlang hun lot.

Zo vertellen Gerrit Gijsbertsz, Jacob Huijgen en Leyn Pietersz dat ze in Algiers drie keer zijn verkocht. Dirck Pietersz uit het Friese Sexbierum overkomt dit in Tripoli in 1662 en Jan Cornelis Dekker uit het West-Friese Zwaag verhaalt in 1743, hoe hij tijdens zijn 28-jarige verblijf in Marokko nog veel vaker is verhandeld. Niet vrijwillig, maar gedwongen werden ze in een voor hen vreemd land gedropt. Elisabeth van der Hurck uit Delft en Sophia van Dongen uit Rotterdam konden niet eens navertellen hoe vaak ze zijn verkocht. Ze verdienen het niet in vergetelheid te verdwijnen.

In zijn omvangrijke werk *De Republiek van 1477 tot 1800* (2020) geeft historicus Jonathan I. Israel gedetailleerde aandacht aan de Levanthandel op havensteden in Italië, Griekenland en het oostelijke Middellandse Zeegebied. Enige aandacht voor de Nederlandse navigatie op het westelijke deel, de Straatvaart, en voor het lot van Nederlanders in Marokko, Algerije, Tunesië en Libië zou daarin hebben gepast. Al schrijft James C. Kennedy een *Beknopte geschiedenis van Nederland* (2021), een sobere voetnoot over de slavernij van Nederlanders in Noord-Afrika zou daarin niet hebben misstaan. Opvallender is echter dat Helmer Helmers e.a. hun *De zeventiende eeuw* (2021) hebben herzien om minderbedeelde groepen historisch zichtbaar te maken, maar de Nederlandse slaven in Noord-Afrika buiten hun caleidoscopische blikveld laten vallen. Een apart

onderzoek naar de lotgevallen van de slaafgemaakte mannen, vrouwen en jongeren in Noord-Afrika is dus bepaald niet overbodig.

Dit boek begint met de Straat- en Kaapvaart, omdat het velen onder Nederlandse vlag tot een slavenbestaan voerde. Allerlei mensen komen in beeld, die alleen al in genealogisch opzicht van belang kunnen zijn. Hoofdstuk twee en drie richten zich op de betrekkingen die Marokko (2), Algiers, Tunis en Tripoli (3) met de Nederlanden aangingen voor 1800. Behalve de vraag naar het waarom en de context waarin zij Nederlanders tot slaaf maakten, rijst de kwestie of islamitische en christenvolken zich ontworstelden aan het klimaat van de kruistochten en een gemeenschappelijk ethos ontwikkelden voor een rechtvaardige samenleving ter voorkoming van uitbuiting van mannen en vrouwen en niet minder van jongeren. Leidde de ontmoeting tussen de verschillende culturen tot gemeenschappelijke waarden voor een faire, humane behandeling, of bleven de betrekkingen rusten op het recht van de sterkste? Een goede politieke relatie staat en valt immers met de erkenning en toepassing van vaste waarden van gerechtigheid voor het omgaan met jongeren, vrouwen en mannen. Het accent ligt in deze studie op Algiers, omdat dit een sterk stempel zette op de betrekkingen met de toenmalige Nederlandse gewesten. Hoofdstuk vier neemt het slavenbestaan van Nederlanders onder de loep: hoe zag het leven van mannen, vrouwen en jongeren eruit, hadden zij het zwaar? Vervolgens wordt onderzocht, hoeveel mensen terugkeerden door ruiling (hoofdstuk 5) of door vrijkoop (hoofdstuk 6). Ten slotte spitst deze studie zich toe op de kwantiteit: hoeveel Nederlanders zijn er in Noord-Afrika van 1600 tot 1800 tot slaaf gemaakt?

Wat dit laatste betreft, stelt Robert C. Davis het aantal zogeheten christenslaven van 1580 tot 1780 in *Christian Slaves, Muslim Masters* op 1,25 miljoen in Algiers, Tunis en Tripoli.¹ Onderzoek naar alle Europeanen, die korter of langer slaafgemaakten waren in Noord-Afrika, lijkt een schier onmogelijke opgave. Beperking tot de Nederlanders ligt voor de hand. Gerard van Krieken geeft in *De wijde wereld van Cornelis Pijnacker* schattingen weer van Jean-Baptiste Gramaye, die 120.000 Nederlanders telt in Algiers, en van de Portugees Joao Mascarenhas, die over 18.000 Nederlanders spreekt. Beiden waren zelf slaafgemaakten in Algiers. Van Krieken sluit zich aan bij de opgave van Pierre Dan uit 1634, die in Algiers 25.000 Europese christenslaven telde. Dit aantal zou het dichtst bij de historische werkelijkheid of waarheid liggen.²

Diverse vragen rijzen hier: is het precieze aantal te traceren en te bepalen? Ging het om een levenslange of kortstondige slavernij? De West-Friese archivaris Pieter Boon denkt, dat hun situatie overdreven zwaar is voorgesteld en tamelijk kort heeft geduurd. De historicus Arie Th. van Deursen volgt deze taxatie in zijn studie over het dorp Graft.³ Annette de Wit zegt het iets anders op grond van de Schiedamse bronnen: wanneer een zeeman in Algiers vastzat, duurde het jaren voor hij kon terugkeren en hij moest een hoog bedrag neertellen als losgeld.⁴

Overigens is het begrip 'slaaf' voor meerderlei uitleg vatbaar. Maartje van Gelder typeert de positie van christenslaven in 2013 als iets tussen dwangarbeid en gijzeling.⁵ Onder slaafgemaakten vat ik naast degenen die na een gewelddadige kaping op een markt in Noord-Afrika te koop aangeboden en verkocht zijn, ook krijgsgevangenen die er puur als bezit werden behandeld. Mogelijk deden zich verschillen voor in omvang en aard van slavernij in Noord-Afrika. Zoveel mogelijk zullen deze worden nagegaan. Het gaat niet alleen om ingezetenen van de Nederlandse gewesten, maar ook om allen die in dienst van Nederlandse kooplieden en admiraliteiten en als passagier op hun schepen gevangen werden genomen.

Vergelijkingen zijn te trekken met slavernij in andere gebieden. Davis signaleert pogingen om de Barbarijse slavernij te bagatelliseren. Van Gelder ziet een belangrijk verschil met die van Afrikanen in de Amerika's en de Cariben: Nederlanders hadden de kans naar huis en haard terug te keren. In *Commercial Transitions and abolition in West Africa 1630-1860* (2019) behandelt Angus Dalrymple-Smith de rol van de Afrikaanse leiders ten aanzien van landgenoten. Deze kwestie is hier van belang wat betreft de rol die Nederlandse overheden en andere instanties speelden bij mogelijke vrijkoop of vrijlating van Nederlanders.

Abdelkader Benali beschrijft de relatie met Marokko vanuit Nederlands perspectief. Hier zal worden getracht het Noord-Afrikaanse kaperperspectief en de culturele ontmoeting die er ontstond, vanuit een moslim-perspectief te belichten. Documenten die de Barbarijse kijk weergeven, zijn meestal vertaalde brieven. De Schiedamse archivaris K. Heeringa heeft tussen 1910 en 1966 veel bijgedragen aan de kennis van de Levant en de navigatie op de Middellande Zee.⁶ Wat de documenten betreft, genieten verhalen van betrokkenen hier de voorrang, al zullen opgeklopte berichten doorgeprikt worden. Veel data van gebeurtenissen zijn in de lopende tekst vermeld om de verwijzing naar bronnen enigszins te beperken.

Kortom: het gaat hier om een onderzoek naar omvang, aard, zwaarte en duur van slavernij van Nederlanders in Noord-Afrika, zodat de kwaliteit en kwantiteit ervan scherp gesteld worden. De religieuze aspecten worden daarbij niet veronachtzaamd, omdat hun verleden niet verschaald kan worden tot politiek-economische en financiële gebeurtenissen en factoren.

Straat- en kaapvaart

Straatvaart: 1585-1795

Onbekend Zeeland

In 1504 meert een Portugese kraak¹ in de Westerschelde aan op de rede van Arnemuiden. Het is een van de vele schepen die deze handelsstad aandoen in haar laatmiddeleeuwse bloeitijd. Telkens worden de burgers vergast op een fraai uitzicht op de komende en gaande schepen. Ook deze kraak, geladen met katoen en krenten, vormt een toonbeeld van de Zeeuwse relatie met de Levant via Italiaanse, Portugese en Spaanse schepen. De zeelieden van de kraak gaan er van boord, sommigen blijven aan wal. Drie ‘Turken’ laten zich dopen in de Sint-Pieterskerk in Middelburg en integreren in de stad. Volgens overlevering zijn hun nakomelingen daar in 1644 nog te vinden. ‘Turken’ heten ze, omdat ze uit het Middellandse Zeegebied komen waar de Turkse sultan de scepter zwaait. Vanuit Istanboel heerst hij over Noord-Afrika, behalve over Marokko. In Europese ogen is de bevolking van Algiers, Tunis en Tripoli Turks, anders dan die in Marokko die vaak ‘Moors’ wordt genoemd. Het kan dus zijn, dat de Middelburgse ‘Turcken’ uit Noord-Afrika komen.

Al vroeg varen Zeeuwse schippers Spanje voorbij en passeren ze de straat van Gibraltar, wat de reden is waarom dit de Straatvaart heet, en koersen ze naar landen rond de Middellandse Zee. Wie handelt op Italië en de landen verder naar het oosten, heet Levantvaarder.

Amsterdamse kooplieden doen weinig moeite zich op de hoogte te stellen van de Zeeuwse Straatvaart. Het wordt hen ook niet gemakkelijk gemaakt, omdat de Zeeuwen weinig geneigd zijn hun concurrenten veel wijzer te maken over hun handel. In een Amsterdams debat in 1696 over de Zeeuwse Straatvaart, beweren Peter Blocquius en Dirck Corver, dat